

A POLITIKAI PIAC

Sebők Miklós

*Kapunyitási pánik – A választási rendszer reformjának hatása
a pártok piacára 1990 és 2014 között*

KAPUNYITÁSI PÁNIK

A választási rendszer reformjának hatása a pártok piacára,
1990 és 2014 között*

Sebők Miklós

(tud. segédmunkatárs, MTA TK Politikatudományi Intézet)

Összefoglaló

A tanulmány a magyar politikai piacra való belépés korlátaival foglalkozik a rendszerváltás utáni adatok tükrében. Először megkülönbözteti a „politikai piramis” különböző szintjeit, és az ehhez tartozó részvételi-, párt- és kormányzati piacot. A piacok elemzését a mikroökonómiai analógia szerint a belépési korlátok vizsgálatával folytatja: meghatározza a belépési korlátok kemény és puha formáit, és javaslatot tesz ezek egy lehetséges empirikus felmérésére a rendszerváltás utáni magyar politikában. Az így lehatárolt térben ezt követően két hipotézist vizsgál. Egyrészt feltételezi, hogy a választási rendszer reformja során a belépési korlátok emelése az adott piacon csökkenti a szereplők számát és fordítva, csökkentésük kibővíti a pártverseny résztvevőit. Az elemzés szerint ez a hipotézis érvényesült a vizsgált időszakban, különösen, ha az egyetlen nagymértékű belépési korlát módosítást, a 2010–2014-es ciklus választási reformját vesszük alapul. A második hipotézis szerint a kormányzati piacon természetes monopóliumot élvező szereplő stratégiai céljainak megfelelően alakítja a másik két piacon a belépési korlátokat. Ezt szintén igaznak találtuk a Fidesz által kezdeményezett reformlépések illetve ezek hatásának vizsgálata során. Ezen empirikus elemzésből a belépési korlátok kapcsán kiemelkedett két ideáltípusos stratégia: az inkumbens szereplő a pártpiac tágra nyitásában és a kormányzati piac leszűkítésében, a kihívók ennek ellentétében érdekeltek.

Kulcsszavak: választási reform ■ politikai piac ■ belépési korlátok ■ magyar pártrendszer

A tanulmány a magyar „politikai piacra” való belépés korlátaival foglalkozik a rendszerváltás utáni adatok tükrében. Ennek során először a politika, mint piac analógiáit vizsgálja meg, s lehatárolja a pártok és a „politikai részvétel” piacát. Ezt követően ez utóbbiak oligopolisztikus sajátosságát rögzíti, szembeállítva a „kormányzási piac” természetes monopóliumával. Az így meghatározott párt- illetve részvételi piacok kontúrjait a rendszerváltás utáni magyar politikai fejlődésből vett empiriával húzzuk meg élesebbre. A három piaci egymásra hatásának és a kulcsszereplők ezt kihasználó stratégiájának elemzése pedig már normatív következtetések számára is megnyitja a teret.

* A tanulmány egy korábbi változatához fűzött megjegyzéseikért köszönettel tartozom az MTA TK PTI-ben rendezett vita résztvevőinek. A fennmaradó hibákért természetesen csak a szerző a felelős.

A POLITIKAI PIAC ANALÓGIÁI ÉS SZINTJEI: KORMÁNYZATI, PÁRT- ÉS RÉSZVÉTELI PIAC

A politikai piac kifejezésnek az idők folyamán a szakirodalomban változatos jelentéseket tulajdonítottak.¹ A downsi hagyomány követői a politikai arénát, mint a kormányzati hatalom birtoklását meghatározó piacot tételezték. Kormányzati „terméküket” igyekeztek a választók előre adott preferenciáihoz hozzáilleszteni, ennyiben előzetes felhatalmazást kértek egy adott közpolitikai csomag megvalósítására. A schumpeteri hagyomány követői ezzel szemben az utólagos elszámoltatást hangsúlyozzák, mondván a választóknak nincsenek jól és előzetesen körülhatárolt preferenciáik. A kormányzás tartalmát és a napirendet itt a pártok határozzák meg.

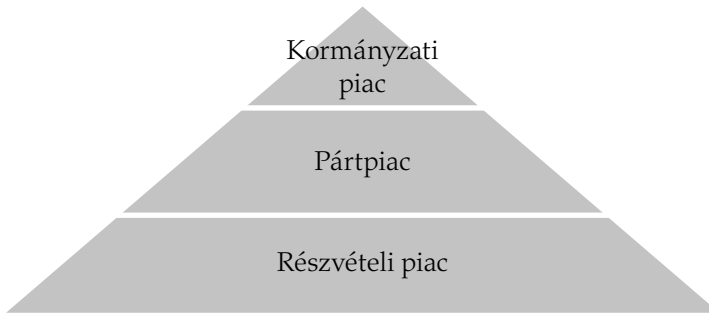
A politikai piacok elméleti megkülönböztethetők aszerint is, hogy a politikai verseny melyik mozzanatát állítják a középpontba. Ennek egyik szintje downsi módon a kormányzásért folytatott, rendszerint kevés szereplős verseny. Ennek az irodalomban bevett analógiája a „természetes monopólium”, ami Weber nyomán az erőszak-monopóliumból vezeti le a parlamentáris rendszerekre a törvényhozási és végrehajtó hatalmi monopóliumot. Ha érvényesnek fogadjuk el ezt a piacszerkezeti analógiát az egyben a gazdaságelméletre támaszkodva kijelöli a hosszabb időközönként megtartandó árverést is, mint ami a piac „tisztulásának” egy megfelelő módja lehet.²

A politikai versenynek – s ez által a politikai piacoknak – van azonban legalább két másik szintje, mely nem a kormányzás megszerzéséért zajlik (ld. pl. Körösenyi, 2012:16). A résztvevők száma ezeken nagyobb és díjazásuk nem a választási szavazat, miközben fennmaradásuk természetesen kapcsolódik a kormányzás „emeleti piacához”.³ A kormányzástól távolabb, a piramis alapján található a politikai részvétel piaca, melyen a „politikai figyelemért” és szimpátiáért zajlik a – kormányzati piaccal szemben nem periodikus hanem – folyamatos verseny. A két piac között kapcsolatot a pártok piaca teremt, melybe alulról beléphetnek sikeres szereplők, akik idővel akár a kormányzásért is ringbe szállhatnak. Ebben az értelemben a pártok piacán a résztvevők parlamenti helyeket, frakciót nyerhetnek, ami kielégítheti a saját maguk által felállított sikerkritériumot.

A PÁRTOK PIACA ÉS A POLITIKAI RÉSZVÉTEL PIACA: JELLEMZŐK ÉS BELÉPÉSI KORLÁTOK

A továbbiakban a három szint közül figyelmünket az alsó két szintre összpontosítjuk, lévén ezeknek kevésbé kidolgozott az irodalma. A részvétel és a pártok piaca a parlamentáris demokrácia⁴ keretei között szerkezetét tekintve érdeemben eltér a kormányzás piacától, s együtt adják a politikai piramis állampolgárok feletti, intézményesült részét (1. ábra, ill. 1. táblázat).⁵

1. ábra. A politikai piramis, mint három összefüggő piac

1. táblázat. A politikai piramis: a részvétel, a pártok és a kormányzás piaca

	Cél	Szereplők	Piacszerkezet	Maximalizálás tárgya
III. szint	kormányalakítás	pártok	természetes monopólium ⁶	parlamentari többség
II. szint	jelöltállítás	pártok	oligopólium ⁷	parlamentari jelenlét
I. szint	politikai befolyás	pártok, érdekcsoportok	oligopólium	figyelem és támogatás

A pártok piaca és a részvételi piac sok tekintetben átfedést mutat a pártrendszer fogalmával, de alapvetően eltérő elméleti irányokat nyit meg a piacszerkezetek és az iparági szervezetek (IO) irodalmához való kapcsolódásával. Ennek megfelelően a hangsúly a résztvevő szervezetek „gazdasági stratégiái” döntésein és kevésbé például a politikai szociológiai beágyazottságán van.

A *részvételi piacon* a szereplők párhuzamosan maximalizálják a figyelmet és a támogatottságot. Előbbi a politikai napirend meghatározására való képességet, utóbbi a szavazókorú népességben feltárható általános szimpátia-mutatókat (támogatottság, második preferencia, elutasítottság, szavazói aktivitás stb.) jelenti. A részvételi piacon így értelmezhető a „piaci részesedés” fogalma, ami a kormányzati piac esetében nyilvánvalóan értelmetlen.

A *pártok piacán* társadalmi- és érdekszervezetek már nem vehetnek részt – törvényi akadályok miatt (ezekről részletesen lásd alább). Ennyiben a pártok egy zárt klubban egymással is versenyeznek a pártpolitikai erőforrásokért, amelyek elkülönítendőek a kormányzati erőforrásoktól. Ide tartoznak többek között a kampánytámogatások, a pártalapítványok juttatásai és a székházak, irodák állami biztosítása (2. táblázat). A pártok piaci részesedése szintén értelmes fogalom, mely a parlamenti és más közhatalmi funkciók betöltéséből (pl. önkormányzatok) való részesedésüket jelezheti.

2. táblázat. Példák belépési korlátokra és erőforrásokra az egyes szinteken

	Kemény belépési korlátok: szervezet-alapítás, listaállítás	Kemény belépési korlátok: működési források	Puha belépési korlátok: média-hozzáférés
III. szint: kormányalakítás	–	párthoz közeli kedvezményezett kormányzati támogatása	közszolgálati média; állami hirdetések
II. szint: jelöltállítás	pártalapítás; egyéni jelölt- és pártlista állítása	differenciált párttámogatás korábbi eredmények alapján	pártokhoz közeli médiavállalkozások; pártsajtó
I. szint: politikai befolyás	egyesület-alapítás	nincsen alanyi jogon járó párttámogatás: civil támogatások és adományok	szerkesztői döntések

A piramis alján található két szinten a piacszerkezet oligopol jellegű, de ahogy felfelé haladunk az alaptól a csúcsig a résztvevők száma csökken. Ezzel együtt a részvételi szinten sem beszélhetünk tökéletes versenyről: egyrészt megjelennek maguk a pártok a kiszorítási hatásukkal, másrészt a pártok „holdudvarába” tartozó társadalmi szervezetek is.

Az így meghatározott három politikai piacon és részben átfedésben működő szereplők vannak jelen, ami biztosítja a szintek szorosan egymáshoz kapcsolódó jellegét. Ez a politikai verseny a minden szinten használt arénákon (média, tüntetések stb.) és a mindhárom szinten résztvevő szereplők koherens stratégiáin túl közjogi kötelemekkel is biztosított. Ennek csak egyetlen, de eklatáns példája az, hogy a legfelső szint határozza meg a másik két szint működési szabályait. Erre jó példát jelentenek a Fidesz–KDNP által a 2010–2014-es ciklusban többségi (azaz nem konszenzusos) szavazással elfogadott intézkedések. Akár egyetértünk az ellenzék bírálatával, akár nem, annyi tény, hogy az országgyűlési választókerületi térkép átrajzolásától a jelöltállítás és a médiaszabályozás átalakításáig *módosítottak* a korábbi status quón, s ez által a másik két politikai piac jellemzőin (hogy e módosítások kinek kedvezhettek, arra később visszatérünk).

A politikai piramis két alsó piacának megértése szempontjából ezen jellemzők közül kiemelkednek az úgynevezett belépési korlátok.⁸ Ezek természetesen annál alacsonyabbak minél közelebb vagyunk az állampolgárok szintjéhez, de pontos „magasságuk” és egymáshoz viszonyított pozícióik alapvetően meghatározzák a versenyző demokráciák jellegét. A belépési korlátok tipológiai máshol bőségesen elérhetőek (a politikai piacokra alkalmazva lásd

például Wohlgemuth, 1999 és 2000) így egyenesen rátérhetünk ezeknek a magyar politikai rendszerben megjelenő formáira (3. táblázat).

3. táblázat. Belépési korlátok a pártok piacára (példák)

Játékszabályok	kopogtatócédulák, jelöltállításhoz szükséges aláírások száma, ezek területi kiterjedtsége, egyfordulós EVK választási rendszer
„Ártatlan” korlátok	hírnév/márkanév, (pl. kormányzati tapasztalat, választói kapcsolatok, pártszervezet üzemeltetési költségek)
Stratégiai korlátok	célirányos befektetések, a szabályok manipulálása

Forrás: Wohlgemuth (1999: 182., és 2000: 280–281.) nyomán

Az ország *alkotmányos játékszabályai* már önmagukban garantálják az eltérést a tökéletes piactól. Ezek többek között korlátokhoz kötik a jelöltállítást annak érdekében, hogy a választási lehetőségeket a racionálisan tudatlan választókhoz igazítsák. A formális jogi korlátok szintje ugyanakkor nem magától értetődő: pl. a valódi versenyben való részvétel egyik fontos feltétele a pártlista állítása az országgyűlési választásokon. Ezt ugyanakkor a területileg kiegyensúlyozatlan támogatottsággal rendelkező szereplők csak nehezebben tudják teljesíteni, ahogy a választói támogatás exkluzív vagy párhuzamos jellege (csak egy, vagy több párt is támogatható-e) is eltérő korlát-szintet eredményez.

Az *„ártatlan korlátok”* között a pártpiaci verseny lényegéből fakadó, a szereplők stratégiai viselkedésének hiányában is érvényesülő belépési korlátok találhatók. A piacon már bent lévő szereplőknek például olyan korábbi befektetések tették lehetővé a részesedés megszerzését, amelyek az új szereplők számára még kipipálandó tételek (pl. egy kommunikációs osztály létrehozása és finanszírozása, a pártbejegyzés lemenedzselése stb.). Ugyanígy a piacon eltöltött hosszabb idő olyan előnyökkel jár, mint a névismertség a politikusok és a szervezet számára vagy a korábbi időszakokban létrehozott választói adatbázisok használata.

A *stratégiai korlátok* a szereplők piaci játékteret meghatározó lépéseiből fakadnak. Ide tartoznak a piaci belépéstől elrettentő stratégiák (pl. lejárató kampányok), vagy a költség alatti („felfaló”) árazás politikai analógiái, azaz amikor az inkumbens szereplő(k) is veszteségeket könyvelnek el, de ez arányaiban kevésbé érinti őket hátrányosan, mint a belépni szándékozó versenytársaikat. Ennek egy fontos eszköze lehet az alkotmányos vagy választási eljárási szabályok megváltoztatása – ennyiben a kategóriákból vegyes dobozok is felállíthatók (azaz pl. a stratégiai játékszabály-változtatás vagy a választási eljárás által meghatározott „ártatlan korlátok”).

HIPOTÉZISEK ÉS AZ EMPIRIKUS KUTATÁS MÓDSZERTANA

A belépési korlátok fentebb tárgyalt elméleti elemzéséből és a tanulmány kutatási kérdéséből két egymásra épülő hipotézis vezethető le:

1. hipotézis: a belépési korlátok emelése az adott piacon csökkenti a szereplők számát;⁹
2. hipotézis: a kormányzati piacon természetes monopóliumot élvező szereplő stratégiai céljainak megfelelően alakítja a másik két piacon a belépési korlátokat.

E két hipotézis közül az első egy egyszerű leíró modellt, amely megfelelő kvantitatív és kvalitatív eszközök alkalmazásával a társadalomtudományokban megszokott megbízhatósági szinten cáfolható vagy igazolható. A második ugyanakkor egy sokkal szubjektívebb, a kvalitatív elemekre jobban támaszkodó elemzést igényel, mely alapvetően ex post teszi rekonstruálhatóvá a szereplők által követett stratégiákat. Ennyiben a hipotézis múltbeli összefüggéseken alapul, alapvetően korábban érvényesülő okságot ír le, mely stratégiai játékot folytató szereplők mellett nem érvényesül automatikusan a következő időszakra is. A hipotézisnek ugyanakkor előretékintő jellege is lehet: a politikai piacok aktuális szerkezetéből megfelelő elemzéssel olyan optimálisnak tűnő stratégiák konstruálhatóak, amelyek későbbi kivitelezése empirikus eszközökkel is vizsgálható. A leíró modell eredményei ennyiben hozzájárulhatnak az elméleti keret folyamatos fejlesztéséhez. Ezen módszertani megjegyzések után rátérhetünk a rendszerváltás utáni belépési korlát változásainak elemzésére.

A belépési korlátok a szereplők létrehozását, működtetését és finanszírozását illetve a „fogyasztókhöz” való hozzáférést érintik, így első lépésben ezek magyarországi környezetét kell megvizsgálnunk. Ennek kapcsán az optimális módszertani megoldás egy belépési korlát-index meghatározása lehetne, amely az érdemi akadályról elérhető összes információt tömöríti. Mivel egy ilyen adatbázis létrehozása meghaladta a jelen projekt lehetőségeit, ezért szubjektív kutatói döntéssel három olyan elemet választottunk ki, amelyek a modern demokráciák feltételei között biztosan szerepet játszanak a piacokhoz való hozzáférés meghatározásában. E három elem a szereplők (1) alapítása, (2) működtetése és (3) az ezredforduló politikájában meghatározó szerepet játszó tömegkommunikációs eszközökhöz való hozzáférésük.

Ami az (1) *alapítást* illeti, a politikai piacokon főszabályként jogi személyek vesznek részt, melyek alapításának és működésének szabályait Magyarországon számos törvény (így kiemelten a Polgári törvénykönyv – Ptk.; az egyesülési

törvény (2011/CLXXV.) és a párttvény (1989/XXXIII.) határozza meg. A leg-egyszerűbb jogi személy, amivel már részt lehet venni a közéleti vitákban az egyesület, amely az egyesülési jog alapján létrehozott szervezet. Ennek további különös formája az alapítvány (amely például a 2014-es kampányban szerepet vállaló Civil Összefogás Fórum szervezeti formája), a párt illetve a szak-szervezet, amelyek mind feltűnnek a politikai arénában.¹⁰ Ezek közül a pártok (országgyűlési választási részvétellel meghatározott) piacán „mezei” társadalmi szervezetek már nem vehetnek részt (legalábbis 2014-től),¹¹ így indokolt a két szervezet-csoportra vonatkozó belépési korlátok külön tárgyalása, amelyek közül e helyütt csak az utóbbival foglalkozunk.

A társadalmi szervezetek (2) *működtetése* kapcsán egyrészt fontosak az adminisztratív, eljárási kötelezettségek. Másrészt végső soron ezek is anyagi erőforrásokat kötnek le, így e dimenzió kellő hatékonysággal tömöríthető a szervezet számára rendelkezésre álló pénzügyi források változójában. A szervezetek több ágon juthatnak állami forráshoz, melyek közül a pártok esetében kiemelkednek a kampánytámogatások, a párttámogatások és a pártalapítványi juttatások. Ezeken túlmenően az elemzés az állami ingatlanjuttatásokkal is kiegészíthető lenne (különösen a forgalomképes ingatlanok esetében, vö. a különböző színházügyek). Figyelemmel arra, hogy egzakt pénzügyi támogatásokról beszélünk, a három kiválasztott változó közül ez adja a legkönnyebben értelmezhető eredményeket.

A tárgyalt belépési korlátok közül a (3) *média-hozzáférés* tekintetében járunk leginkább ingoványos talajon. A legjobb közelítést talán a hivatalos és magán-szereplők által készített felmérések jelentik. Ilyen például a Nemzeti Média és Hírközlési Hatóság által havonta közzétett kimutatás a politikai szereplők szereplési arányairól.¹² Ez kiindulópontnak megfelel, ugyanakkor kevésbé reflektál a hírek tálalására, ami legalább annyira fontos a hatás megítélésében, mint a nyers elérési adatok. További fogódzót jelenthet, hogy a média maga is egy piacot alkot, melyre alkalmazhatóak a gazdaságelemzés módszerei, például a piaci szerkezet meghatározása szempontjából. Itt felhasználhatóak a terjesztési és nézettségi adatok, amelyek kombinálva a termékek önbesorolásával és nyilvánvaló pártkapcsolataival (pl. a Magyar Nemzet vagy a Népszava esetében) további hasznos információkat biztosítanak.¹³

Első hipotézisünk szerint a belépési korlát e három típusa együttesen és valamilyen mértékben hatást gyakorol az *adott időszakban*, azaz a következő országgyűlési választáson a részvételi és a pártpiac szerkezetére. Amennyiben a korlátok összességében emelkednek, feltevésünk szerint a szereplők száma csökken, míg kevésbé erős korlátok mellett ennek fordítottja igaz. Ezen módszertani megfontolások után vizsgáljuk meg elsősorban a két kemény korlát-típus hatását a pártpiacra a rendszerváltás után, úgy hogy az elérhető információk fényében az elemzést a média/hirdetési-helyzettel is színesítjük.

A BELÉPÉSI KORLÁTOK HATÁSA A MAGYAR PÁRTPIACRA (1990–2014):
EGY EMPIRIKUS VÁZLAT

Függő változók: piaci részesedés a nem kormányzati piacokon

A belépési korlátok hatását a pártpiacra öt különböző mutató segítségével vizsgáljuk. Az első három a résztvevők számát mutatja két körben: egyrészt a jelöltállításra magukat regisztráló szervezetek számát, másrészt a területi/pártlistájukkal szavazatot szerző, harmadrészt pedig az országos lista/pártlista állítására képes szervezetek számát. A versenyben résztvevők száma mellett a piaci szerkezet meghatározása szempontjából hasonlóan fontos a résztvevők piaci koncentrációja. Itt a mikroökonómiából ismert Herfindahl-indexet alkalmazhatjuk, követve a szakirodalmi normákat.¹⁴ A rendszerváltás utáni magyar adatokat az 4. táblázat foglalja össze.

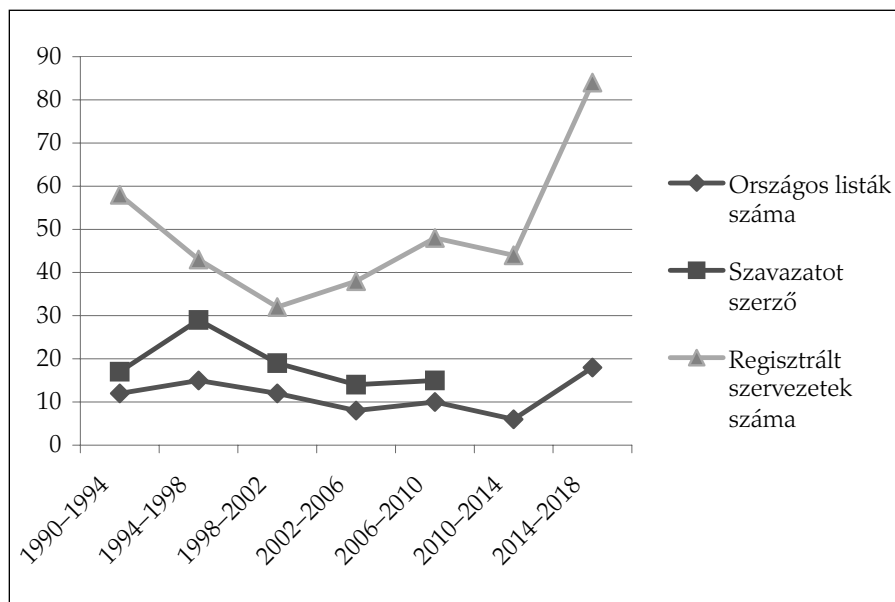
4. táblázat. Szereplők száma és piaci koncentráció a pártok piacán

	Regisztrált szervezetek száma	Szavazatot kapó pártok száma ¹⁵	Országos/pártlistát állító szervezetek száma	Piaci részesedés: területi lista H-index	Piaci részesedés: parlamenti mandátum H-index
1990–1994	58	17	12	1491	2708
1994–1998	43	29	15	1817	3462
1998–2002	32	19	12	2244	2901
2002–2006	38	14	8	3526	3997
2006–2010	48	15	10	3706	4263
2010–2014	44	19	6	3495	3945
2014–2018	84 (71) ¹⁶	53	18	3130 ¹⁷	3880

Forrás: Saját gyűjtés a valasztas.hu adatai alapján. Szavazatot kapó párt alatt a nem az országos listát állító pártok támogatásával és nem függetlenként induló területi listás jelöltekre az első fordulóban leadott szavazatokat szerző szervezetet értünk.

A választáson (s ez által a pártpiaci részesedésért zajló versenyben) potenciálisan részt vevő szervezetek száma megegyezik a magukat regisztráló szervezetek számával. Ez a rendszerváltás után a 30 és 60 közötti sávban ingadozott (2. ábra). 1990 és 2010 között a szavazatot kapó, tehát legalább egy területi lista állítására képes szervezetek száma ennél lényegesen kevesebb, s az 1994-es csúcspont óta csökkent vagy stagnált. Ugyanez igaz az országos listát állító pártok számára, bár itt 2006-ban volt egy átmeneti megugrás.

2. ábra. A pártpiacra részt vevő szervezetek száma (1990–2014)

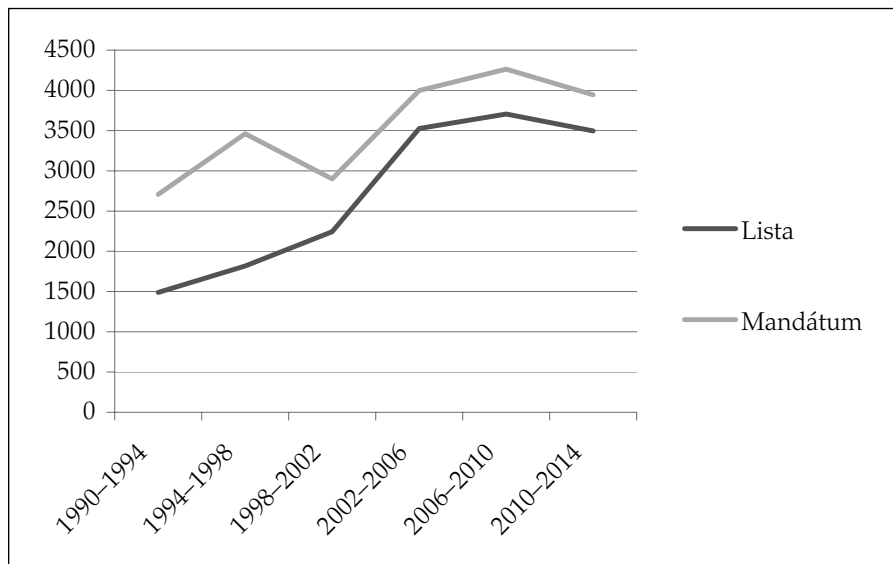

Összességében tehát a pártpiaci résztvevők száma csökkent, vagy legalábbis érdemben nem nőtt, egészen a 2014-es „big bang”-ig, mely így egy önálló magyarázatot igénylő kirívó adatnak tekinthető. Ekkor ugyanis mindhárom mutató tekintetében drasztikus emelkedés állt be: a regisztrált szervezetek száma még a nemzetiségi listák nélkül is csúcsot döntött. A korábbi rekord majd kétszeresét közelítette eközben a szavazatot kapó pártok száma, és a rendszerváltás után még nem látott mennyiségű országos lista került fel a szavazólapra. Az 1. hipotézis tekintetében ez módszertanilag kedvező adat, hiszen amennyiben kimutatható a belépési korlátok csökkentése a 2014-es választás előtt, az okság legalább egyik feltétele, a korreláció már megvan.

A versenyben részt vevő pártok mellett fontos piacszerkezetet meghatározó tényező a piaci koncentráció mértéke (3. ábra).

Ezt a szakirodalomban bevett Herfindahl-index segítségével megvizsgálva 1990 és 2006 között a koncentráció erősödését mutathatjuk ki. A két váltópárt által dominált rendszer 2010-re az MSZP meggyengülésével és a Jobbik színre lépésével egy még mindig erősen koncentrált, de inkább háromszatátú teret rajzolt meg. Ezzel együtt a gazdasági analógia alapján – amely szerint 1800 feletti értéknél már koncentrált piacról beszélhetünk – a pártpiac mind a listás szavazatok, mind a parlamenti mandátumok tekintetében rendkívül koncentrált volt.

3. ábra. Koncentráció a pártpiacon: a listás szavazatok és mandátumok Herfindahl-indexe

A 2010-es és 2014-es választások az így kialakult piacszerkezetben drasztikus változást már nem hoztak. A parlamenti pártpiaci szerkezetet jellemző mandátumszám-koncentráció gyakorlatilag stagnált, míg a listás koncentráció csökkent, elsősorban a Fidesz által elvesztett bő 400 ezer szavazat miatt (a nemzetiségi listák bevétele vagy elhagyása nem okoz érdemi módosulást). A két mutató 2014-es eredménye közötti eltérés a kormányzó párt számára kedvező választási jogi szabályozás számlájára írható, ami – figyelemmel arra, hogy formális politikai jelentősége csak a mandátumszámnak van – megint csak biztató, ezúttal a 2. hipotézis szempontjából. Nézzük ezek után a hipotézisek magyarázó változóit!

Magyarázó változók: belépési korlátok a nem kormányzati piacokon

Belépési korlátok a részvételi piacon

Cikkünk kiindulópontja szerint a regisztrált pártok és a szavazatszerző pártok csoportja eltérő sajátosságokat mutat, amely összefüggésben lehet a részvételi és a pártpiac eltérő jellegzetességeivel. Ennek megfelelően a belépési korlátokat is célszerű külön tárgyalni – különösen mivel az bizonyos esetekben nem is beszélhetünk érdemi korlátokról.

Ennek eklatáns példája az, hogy a regisztrált pártok „részvételi” piacára a rendszerváltás után jelentősebb költségek nélkül be lehetett lépni. Különösen így volt ez az alapítás kapcsán: a párttörvény mögöttes jogát adó egyesülési

törvény a rendszerváltás után 10 alapító nyilatkozatával már lehetővé tette társadalmi szervezet alapítását (Halmi, 1993: 43.). A pártok, mint speciális szervezetek, esetében ezen felül olyan minimális többletterhet jelentő kötelezettségekkel szembesültek, mint hogy nyilván kell tartaniuk tagjaikat, illetve „kötelesek minden év április 30-áig az előző évi gazdálkodásukról szóló beszámolót (zárszámadást) a Magyar Közlönyben” közzétenni (Párttörvény, 9. §). Ez, és az ehhez hasonló szabályok a rendszerváltást követően relatíve stabilak voltak (így pl. Halmi – 1993: 54. – még március 31-es leadási határidőről ír). További kötelezettséget jelent, hogy az állami támogatásban részesülő pártok gazdálkodását az Állami Számvevőszék évente ellenőrzi, ez azonban a részvételi piacot értelemszerűen nem érinti.

Figyelemmel a fenti kötelezettségekre a pártok adminisztratív (de, persze, nem politikai) működtetése csak kis mértékben haladja meg az egyesületek működtetésének költségeit (miközben a részvételi piacon történő jelenléthez bőven elegendő ez utóbbi is!). Az országgyűlési választásokról szóló törvény így például mindössze a párttörvény szerint alapított szervezetek nyilvántartásba vételét írja elő. A választási eljárásról szóló törvény 119. § (1) se ró a pártokra nagy terhet, amennyiben feladatukként mindössze annyit határoz meg, hogy „a szervezetet, amely jelöltet vagy listát kíván állítani, a választás kitűzését követően jelölő szervezetként be kell jelenteni a Nemzeti Választási Bizottságnál”.

Mindezeket figyelembe véve 10 természetes személy az eljárást kellő időben a választás előtt megindítva, lényeges adminisztratív terhek és költségek nélkül képessé válhat a jelöltállításra. Egy magánszemély saját lakhelyét felajánlva, az alapító okiratot némi jogi segítséggel elkészítve, és évi 100 ezer forintnál kisebb ügyvédi és más működési költséggel akár a saját baráti, családi környezetéből is képes lehet egy párt jogszerű felállítására és választási regisztrációjára.

Ez az elemzés tehát minimális formális költséget mutat a részvételi piacra történő belépésre, az érzékelhető politikai befolyás megszerzése ugyanakkor nyilvánvalóan komolyabb költségekkel párosul. Hogy pontosan mekkorával, azt nehéz lenne társadalomtudományos eszközökkel felmérni, de jelen céljainkhoz ez nem is feltétlenül szükséges. Ha be lehet mutatni, hogy – bizonyos feltételek fennállása esetén – az előző ciklusban állami támogatásban nem részesülő párt kimutatható médiajelenlétet képes elérni, az automatikus következtetésként adhatja, hogy a részvételi piacra alacsony a belépési korlát.

Egyetlen példaként itt, a 2014-es választások előtt Schmuck Andor és Szociáldemokraták névre hallgató pártját hozzuk fel. A pártnak, az évszázados történelemre visszatekintő MSZDP, mindössze „politikai” jogelődje volt¹⁸ és a nyilvános információk szerint Schmucknak a 2010-es országgyűlési választások idején nem volt befolyása a pártra.¹⁹ Ezt követően 2011 októberében lett az MSZDP főtitkára,²⁰ 2012 júliusában ügyvezető elnöke,²¹ hogy aztán 2013

májusában sóval hintsék be az elődszervezetet és megalakuljon a Magyar Szociáldemokraták Pártja,²² a korábbi ügyvezető elnökletével. A 2014-es kampány idejére így Schmuck Andor egy olyan pártot vezetett, amely az adott vezetőséggel és szervezettel először vett részt országgyűlési választáson. Ilyen háttérrel a legnagyobb nézettségű politikai vitaműsorokban Schmuck szinte állandó szereplőnek számított a kampányban. Egyetlen rövid időszakot kiemelve: a Hír TV Magyarország Élőben c. műsorában 2014. február 25-én,²³ az ATV Egyenes beszéd című műsorában február 28-án,²⁴ a Magyar Televízió Ma Reggel című műsorában március 4-én²⁵ szerepelt – egy, a közvélemény-kutatásokban nem szereplő párt képviselőjében.

Annak vizsgálata túlmutat a jelen cikken, hogy a média-hozzáférést milyen tényezők határozzák meg, illetve, hogy ez hogyan változott a rendszerváltás után. Itt elég annyit rögzíteni, hogy egy, az előző választáson nem indult párt számára az adott időszakban nem volt lehetetlen a bekerülés még a legnagyobb hozzáférést jelentő médiatermékekbe sem, ennyiben pedig a belépési korlát a *részvételi* piacra önmagában nem tekinthető magasnak.²⁶

Belépési korlátok a pártpiacon

A pártpiacon a formális belépési korlátok egy része hasonlatos a részvételi piachoz. Ide tartozik eminensen a pártalapítás kérdése, amelyet az előbb tárgyaltunk. A pártok működtetése kapcsán ugyanakkor többletterhet jelent a regisztráción túl a választási részvétel költsége, amelyet így külön is meg kell vizsgálnunk.

A választások résztvevőit korábban három kategóriába osztottuk, melyekhez nyilvánvalóan különböző költségintézkedések tartoznak. A legnagyobb ezek közül az országos/pártlista állításához kapcsolódik, amely így a pártpiac egy köztes szintű formális meghatározását jelenti, egyfelől a parlamenti pártok, másfelől a részvételi piacból kiemelkedő, például a területi listát állítani képes résztvevők között.²⁷ Az országos lista állítása a rendszerváltás után az egyéni jelöltek állításához kapcsolódott, így az elemzést is ezen a két szinten kell elvégezni.

Az egyéni választókerületben (EVK) a jelöléshez 2014-től legalább ötszáz választópolgár ajánlása szükséges, korábban, a rendszerváltás után stabilan 750 volt.²⁸ Az ajánlás szintén változatlan módon, a köznyelvben kopogtatócédulaként ismert, ajánlószelvények segítségével zajlott – ezt 2014-től váltotta fel az ajánlóívek rendszere. Stabil volt 2010-ig a szabályozás a tekintetben is, hogy az országos listaállítást a 7 területi lista állításához kötötte, amihez minimálisan a 7 legkisebb megye 14 egyéni választókerületében kellett összegyűjteni a 750 ajánlást. Ehhez a 10500 jól célzott ajánláshoz képest 2014-ben már 27 EVK-ban kellett 500 ajánlást beszerezni, ami ennél 3000-el több. A belépési korlát ugyanakkor valójában lényegesen csökkent a többes ajánlás 2014 előtt tiltott intézményének bevezetésével.²⁹

A formális listaállítási korlátok teljesítése után a második fontos adminisztratív pártpiaci szűrő a pártlistáról szerzett mandátumok esetében alkalmazott küszöb. Itt az 1994-es választás óta változatlan az 5%-os határ. Ugyanakkor az 1990-es 4%-ról 1 százalékponttal emelkedő küszöb nem volt valódi belépési korlátváltozás, ugyanis ugyanaz a 6 párt került be az új feltételek mellett is, mint négy évvel korábban. Sőt, már 1990-ben is bejutott volna a legkisebb parlamenti párt, a KDNP, a későbbi magasabb küszöb mellett is.³⁰

A szinte minden szempontból stabil szabályozás mellett érdemi változás csak a párt- és kampánytámogatás területén ment végbe (ide értve a számunkra itt kevésbé fontos pártingatlanok szabályozását). Az alapok itt is stabilak voltak ugyanakkor: a párttörvény a rendszerváltás óta 25%-ban egyenlően, 75%-ban szavazatszám-arányosan osztotta szét az éves költségvetési törvényekben e célra rendelkezésre bocsátott összeget.

Ami a támogatási küszöböt illeti, Smuk (2007: 119.) közlése szerint nemzetközileg nem ritka a finanszírozás mértékének az előző választásokon elért eredmény alapján történő megállapítása, amely, szemben a magyarországi 1%-al, Lengyelországban és Oroszországban 3 százalékos. Ez csökkenti a belépési korlátot, amit azonban ellentételez a frakciók rendelkezésére álló keret, mely így növeli a kisebb pártok relatív lemaradását.³¹ Szintén emeli a már bent lévő piaci szereplők relatív forrásait a pártalapítványokról szóló szabályozás 2003-as megalkotása. Hogy ez mennyire valós belépési korlátemelkedés volt, arról tanúskodik Kupa Mihálynak, a Centrum vezetőjének akkori levele az országgyűlés elnökéhez, amely szerint „a pártalapítványokról szóló törvény diszkriminálja a parlamenti küszöbön elbukó szervezeteket.”³²

Az alfejezetben a belépési korlátok, mint magyarázó változók alakulását vizsgáltuk a részvételi és pártpiacon. Megállapítottuk, hogy a rendszerváltás után a részvételi piacra való belépésnek érdemi kemény korlátja nem volt. A puha korlátok kapcsán vizsgált média-hozzáférésnél pedig bemutattuk, hogy – legalábbis bizonyos időszakokban – ez sem jelentett áthidalhatatlan akadályt olyan szereplőknek, akik az előző választáson nem indultak/nem jutottak be a parlamentbe. A pártpiaci belépési korlátok is csak kicsivel nagyobb változottságot mutattak: a listaállítási, bejutási és támogatási küszöbök a 2010–2014-es ciklus előtt relatíve változatlanok voltak,³³ míg a finanszírozás tekintetében mind a de jure, mind a de facto (pl. kampányköltség) korlátok emelkedtek.³⁴

Mindezek fényében a pártpiacon belépési korlátokat érintő legnagyobb mértékű és legáltalánosabb változást a 2010–2014-es ciklus jogszabály-módosulásai és médiaátrendeződései hozták (ezekről részletesen ld. később).³⁵ A korábbi, relatíve stabil időszakhoz képest így a 2014 előtti változások egy olyan beavatkozást jelentenek, amelynek segítségével már vizsgálható a variáció a

2014-es változás és a korábbi választások között a piaci részesedés különböző mutatói esetében.

Az alábbiakban így először azt vizsgáljuk, hogy a 2010 előtti időszakban a relatíve állandónak tekinthető kemény és puha belépési korlátok mellett milyen tényezők befolyásolhatták a pártpiaci folyamatokat. Másodsorban pedig górcső alá vesszük a 2010–2014-es változások stratégia háttérét és empirikus következményeit a politikai piramis összekapcsolódó piacokat feltételező elméleti keretéből kiindulva.

A belépési korlátok hatása a pártpiaci szerkezetre

A rendszerváltás utáni időszakot a belépési korlátok tekintetében két részre bonthatjuk: a 2010–2014-es ciklus előtti és az ezt követő időszakra. E két periódusban egy empirikus elemzés alapján más-más tényezők hatottak jobban az egyes pártpiaci részesedés-indexekre.

1990–2010: Változatlan belépési korlátok, növekvő koncentráció mellett stabil pártpiac

Az első hipotézis szerint a belépési korlátok emelése az adott piacon csökkenti a szereplők számát. Mint láttuk a rendszerváltás után a formális belépési korlátok relatíve stabilak voltak, míg a pénzügyi, illetve média fronton valamelyest emelkedhettek. Ez alapján „előrejelzésünk” szerint a szervezetek számának csökkenni, a koncentrációnak pedig növekednie kellett. Az 1. és 2. ábra szerint ezek tendenciaszerűen érvényesültek is. A választásról választásra országos listát állító pártok stabil képet mutattak. Az országos lista állítására a rendszerváltás után rendre egy, a potenciális indulóknál szűkebb (6-15 darabos) pártcsoporthoz volt csak képes, míg az előző választásokon is listaállítóként induló pártok aránya az összes lista közül rendre kétharmad-háromnegyed volt (5. táblázat).

5. táblázat. Országos listát (OL) állító pártok 1990–2014

OL-t állító szervezetek listaállítása az előző ciklusban	1994	1998	2002	2006	2010	2014
Igen (%)	10 (67%)	8 (67%)	6 (75%)	7 (70%)	4 (67%)	6 (33%)
Nem	5	4	2	3	2	12
Összes OL	15	12	8	10	6	18

Megjegyzés: 2014-ben az MSZP–Együtt–PM–DK–MLP-listát az MSZP, az SMS listát a CM, míg a JESZ listát az MDF „örökösének” tekintettük, a jogutódlás, illetve személyi átfedések nyomán.

1994 és 2014 között rendre legalább kétszer annyi párt tudta megismételni a megfelelő számú és elhelyezkedésű kopogtatócédula összegyűjtését, mint

ahány sikeres első próbálkozó volt. A korábbi listaállítók közül a parlamenti frakcióval is rendelkező indulók esetében ez az arány még jobb, az ilyen szervezetek ugyanis egyetlen kivétellel (! – 2010: SZDSZ) eljutottak a következő választáson az országos listáig.³⁶ Másfelől az egyszeri listaállítók közül egyiknek sem volt korábban saját jogon megszerzett frakciója, a frakcióig jutó MIÉP mellett 2010-ig ráadásul csak a Centrum párt tudott eljutni a legalább két választáson való részvételig. Ezen adatok alapján minden mást adottnak véve azt feltételezhetnénk, hogy a megelőző ciklusban frakcióval rendelkező szervezetek jó eséllyel újra eljutnak az országos listáig, míg körülöttük szinte választásról választásra cserélődik a „statiszta-gárda”.

E tekintetben az egy százalékos állami támogatás érdemi belépési korlátnak, s ez által stabilizációs tényezőnek bizonyult. Ez kialakította a *küszöb alatti pártok* csoportját, amelyek rendszerint több választáson keresztül képesek voltak az országos lista állítására. E pártok mutatnak pártszerű működésre utaló jeleket (pl. tartanak kongresszusokat), de választott funkcióba csak a legritkább esetben tudják jelöltjeiket juttatni. Ide tartozik a legklasszikusabb példa – a Munkáspárt – valamint az Agrárszövetség, a Vállalkozók Pártja és az MSZDP. Ezek már mind részt vettek az 1990-es választáson, de folyamatos részvételük a magyar belpolitikában nem járt együtt annak érdemi befolyásolásával. Kiszorítási hatásuk ugyanakkor érvényesült.

Azon pártok közül (a vizsgált időszakban 16 ilyen volt), amelyek országos listájukon nem érték el az egy százalékot – s az ezzel járó állami támogatást – ugyanis a következő választáson egyetlen egy sem ért el 1 százalék feletti eredményt. Az 1%-os küszöb mellett a süllyesztő felé mutató fontos tényező a pártszakadás:³⁷ a 27 előző időszakban frakcióval rendelkező listaállító közül 6 nem volt képes újra képviselőcsoportot alakítani. Ezek közül egyedül a MIÉP (2002) nem ment át pártszakadáson az előző ciklusban, a többiek igen. Ha ezt megfordítjuk, akkor ismét egy belépési korlát (a frakciótámogatás) hatékony stabilizáló szerepét látjuk (pl. a ciklust függetlenként befejező FKGP, 2002-ben és MDF, 2010-ben).³⁸

Mindezt figyelembe véve a stabilitást fenyegető gyors karriert az időszakban jellemzően a meglévő establishmenttel szemben fellépő protest pártok tudtak befutni akár úgy, hogy a potenciális indulók B-ligájából lépnek fel (Jobbik, 2010), vagy, hogy meglévő társadalmi bázisokból zöldmezősen, a potenciális indulók mezőnyét átugorva jelentkeznek (LMP, 2010). Nekik ugyanakkor – jelentős részben az állami támogatások hiányában szinte reménytelen ciklusközi politizálás miatt – általában „egy lövésük” van arra, hogy a protest szavazatokat politikai erővé konvertálják. Ez a kísérlet korábban többször sikertelen volt (Köztársaság Párt, Centrum Párt), míg a 2010-es politikaellenes hangulatban mindjárt két sikert is hozott (LMP, Jobbik – ez utóbbi a kispárti létet átugorva egyből középpárt lett).

A fentiek alapján a kemény korlátok közül az 1 százalékos, illetve az 5 százalékos küszöb is érdemi stabilizáló tényező volt az időszakban (természetesen pénzügyi következményeikkel együtt). A kampánytámogatási szabályok „befagyása” pedig már kifejezetten a koncentráció, az inkumbens pártok irányába hatott. A részleges kivétel ez alól továbbra is a 2010-es választás volt, amit joggal tekinthetünk emiatt a térképet átrendező kritikus választásnak.

Ha mindezek fényében a belépési korlátok hatása ebben az időszakban stabilizálóan hatott is a pártpiacra, ez csak egy részleges szempont a teljes pártpiac dinamikájának megértése szempontjából. A hipotézis ugyanis nem írja elő, hogy a belépési korlátok magyarázzák a *legjobban* a részvételi és pártpiaci folyamatokat. Azaz csak azt magyarázza, hogy ha változik egy adott irányba a jogszabályi környezet, akkor ez hogyan befolyásolhatja e folyamatokat. De e korlátozott hatás semmiképpen nem ír le monokauzális viszonyt a választási szabályok és a pártpiac átalakulása között.

Számunkra itt csak az a fontos, hogy a szereplők változtak ugyan, de számuk és a mandátum-koncentráció alakulása megfelelt a feltételezésnek. A feltevés ráadásul korántsem volt túlterjeszkedő: mindössze annyit állított, hogy a két változó (a belépési korlátok és a pártpiaci szerkezet) között van – és egy meghatározott irányba mutató – kapcsolat. A hipotézisből ugyanakkor *nem következik, hogy más tényezők ne hatnának* arra, hogy mely konkrét pártpiaci tényezők járnak sikerrel vagy buknak el.

A dolgozat így mindössze annyit állít: az 1990 és 2010 közötti időszakban a pártpiaci szerkezet alapvetően stabil volt, melyben fontos szerepet játszottak a szintén stabil belépési korlátok. Ebből pedig egyenesen következik az is, hogy a pártpiacot kevésbé a bent lévők stratégiai döntései határozták meg (talán a kampányfinanszírozás kivételével), semmint a modell szempontjából külső folyamatok. Számunkra márpedig a döntések, és nem a szándékok a fontosak: így pl. nem érinti a hipotézist, ha a kétharmados szabályok miatt az aktuális kormánypárti szándékok ellenére nem volt meg a többség a változtatásra. Ha stabil a pártpiac, miközben stabil a jogszabályi környezet, az *megfelel* a hipotézisnek, függetlenül ennek okaitól. Ennél pedig az elméleti keret szempontjából már csak az a kedvezőbb, ha a jogszabályi keretek változását arányosan követik a pártpiaci változások is. Márpedig e tekintetben az 1990–2010-es időszak alapvetően eltérő karaktert mutat, mint a 2010–2014-es.

2010-2014: Stratégiai döntések, változó belépési korlátok, pártpiaci átrendeződés

A pártpiaci belépési korlátok szabályozásában a rendszerváltás után egy ciklusban történtek alapvető változások: 2010 és 2014 között. Lényeges pontokon módosult szinte minden olyan törvény, s így különösen a választási eljárásról szóló jogszabály, amely ezen korlátokat szabályozza. Ezek, a politikai szereplők viselkedésének áttételével, drasztikusan átrendezték a pártpiaci szerkeze-

tet a listaállítási dimenziójában,³⁹ miközben szinte érintetlenül hagyták a pártok számára végső optimalizációs célként tételezett mandátum-koncentrációt. A regisztrált szervezetek és a listaállításra képes szervezetek közötti olló zárult – miközben egy másik dimenzióban, a frakcióalakítás tekintetében nem hozott hasonló földrengésszerű változásokat. Ide tartozó feltevésünk, a 2. hipotézis szerint, hogy ez nem is volt a jogalkotó célja. Az új szabályokat az ellenzék támogatásának hiányában elfogadó Fidesz–KDNP a szabályváltozások hatását a politikai piramis egy magasabb szintjére, a *kormányzati piacra célozta*, miközben az ellenzék megosztottsága a pártpiacon is kielégítő lehetett a Fidesz stratégiai számára.

A Fidesz stratégiai viselkedésének egyértelmű bizonyítása természetesen nem lehetséges az érintett pártvezetők ez irányú nyilatkozatai hiányában.⁴⁰ A legtöbb amire törekedhetünk, egy stratégiai logika kiemelése a döntésekből, a belépési korlátokat szabályozó kulcselemek és a döntéshozók érdekeinek összepárosításával. A szakirodalomban bevett célirányos befektetések plusz manipulált szabályok kombinációja márpedig számos empirikusan is igazolható ponton megjelent a ciklusban, ami legalábbis plauzibilissé teszi a 2. hipotézis érvényesülését. Vizsgáljuk meg tehát a Fidesz kormányzati piacvédő stratégiai céljait és a feltételezhetően ezekhez kapcsolódó eszközöket, amelyek együttesen egy természetes kísérlettel alakították át a 2014-es választási kampányt.

A nagyobbik kormánypárt 2010 után az ország alkotmányos, közjogi berendezkedésének gyökeres átalakításához fogott hozzá. Ennek fontos eleme volt a kisebb parlament ígérete, mely legitim utat nyitott a választási, parlamenti szabályok átszabásához. Ennek sok olyan eleme volt, amely nem kapcsolódott szorosan a belépési korlátokhoz, de befolyásolta a kormányzati piaci licitet: eklatáns példa volt erre a választókerületi határok átalakítása. A kormányzati piacra (azaz a kampányra) ugyanakkor a pártpiaci szabályok átalakítása is nagymértékben hatott. A természetes monopóliumért folytatott versenyben az inkumbens Fidesz rövid távú céljai itt a következők lehettek:

- az érdemi versenytársak stratégiai opcióinak korlátozása,
- relatív kampányelőny megszerzése (pénzügyek, természetbeni juttatások, média),
- a pártpiaci szereplők számának növelése a koncentráció jelentős (!) csökkenése nélkül (hiszen fontos cél az ellenzék középpárti szinten fenntartott megosztottsága is).

A *stratégiai opciók* befolyásolásának első és legfontosabb eszköze a kétfordulós rendszer egyfordulósra cserélése volt. A 2010-ben két kivétellel mindenhol (sok helyen pedig már az első fordulóban) győztes Fidesz számára ez semmilyen alkalmazkodási kényszerrel nem jelentett, szemben az MSZP-n és a Jobbikon

kívüli többi szereplővel, akik ez által de facto kiszorultak a kormányzati licitból. E hatást erősítette a korábbi listás-EVK arányok megváltoztatása, melyek nyomán a képviselők többsége már az EVK-ból került ki. E változások két lehetőség elé állították a Fidesztől balra álló szereplőket, mely dilemma tökéletes kifejeződést nyert az LMP-PM pártszakadásban: vagy közös egyéni jelölteket állítanak a pártok (PM) vagy pedig lemondanak a kormányzati piaci licitről a listás ágról megszerezhető ellenzéki pártpiaci pozícióért cserébe (LMP). A lépés végső soron így egy vetélytárs kiiktatását hozta, mely végeredmény a szoros döntést hozó 2012 őszi-téli LMP-kongresszusok idején még persze nem volt borítékolható. A pártszakadás valószínűségét ugyanakkor a szabályozó egyértelműen növelte.

A stratégiai opciók az ellenzéki térfélen azáltal is szűkültek, hogy a közös egyéni jelöltekre, de külön listákra épülő választási kampány egyes elemzők szerint kakofóniát teremtett az ellenzéki oldalon, s tényszerűen feszültséghez vezettek a 2013. október 23-i baloldali ellenzéki demonstráción. Ezt követően 2014 első két hónapjában az eredetileg külön listás forgatókönyvet választó MSZP, illetve Együtt-PM stratégiát váltott s közös listát állított a DK-vel és az MLP-vel. E kimenetel megint csak nem volt előre jelezhető a szabályok módosítása idején, de a belépési korlátokhoz kapcsolódó ösztönzők célirányos átalakítása minden bizonnyal tudatos döntés volt a Fidesz részéről. Egy konkrét példa volt erre a 10%-os közös listás bejutási küszöb és az Együtt-PM,⁴¹ mint MSZP-versenytárs esete: kétfordulós, arányosabb rendszerben kevesebb választó kényszerült volna megosztani szavazatát az első fordulóban a két párt között, ami világosabb, s ezáltal talán sikeresebb kihívó stratégiát eredményezhetett volna (ld. az SZDSZ 1998 és 2006 közötti példája). Harmadrészt a kampánykiadások szabályozása lefedezte a közös baloldali lista kockázatát azáltal, hogy lényegesen kisebb forrást biztosított a szereplőknek a külön indulás változatához képest.

A relatív kampányelőny megszerzése egyszerre folyt kemény adminisztratív és „befektetési” eszközökkel. Az adminisztratív eszközökkel a jogalkotó elsődleges célja a kampánypiac leszűkítése volt, ami a kormánypártok részéről az ezen túli piaci szegmensek de facto felvásárlásával/dominálásával párosult.

A legnagyobb érvágást az ellenzéki szereplők számára itt a politikai hirdetések szabályozásának átalakítása jelentette. A kereskedelmi média esetében a jogalkotó csak lehetőséget adott a politikai hirdetések befogadására, ráadásul azt is előírta, hogy mindezt csak ingyenesen teheti. Ezzel világos ellenőztönzöt teremtett a nem közszolgálati műsorszolgáltatók számára, amely egy baloldali elemzőintézet összefoglalója szerint oda vezetett, hogy „a 13 országos úgynevezett lineáris médiaszolgáltatóból egy sem élt ezzel a lehetőséggel, azaz tulajdonképpen a kormány eredeti akarata érvényesült, hiszen nem akarták, hogy a közmédián kívül megjelenjenek politikai reklámok”.⁴²

Hasonlóképpen erőteljes korlátozások léptek életbe a közterületi hirdetések kapcsán: az 5/2014. (I. 17.) Korm. rendelet betiltotta többek között, hogy reklámhordozót helyezzenek el villanyoszlopon, közút felett vagy lakott területen kívül autópályától, autóúttól és főútvonaltól számított 100 méteren belül.⁴³

Világtendencia, hogy a kampányok – és különösen a negatív hirdetések – áttolódna a „civil szervezetek” területére. Az USA-ból ismert „politikai akcióbizottságok” (PAC) mintájára Magyarországon is megjelentek már a 2014-es kampány előtt is.⁴⁴ A pártok által irányított PAC-re volt példa a Civil Összefogás Fórum nevű szervezet, mely vezetője szerint is „készen kapta” a kreatívokat a baloldali szereplőket bíráló kampányához.⁴⁵ Az ilyen szervezetek szabályozásának hiánya legalábbis érdeke volt a jogalkotónak, hiszen ez a nemzetközi tapasztalatok szerint a jobb pénzügyi vagy barter-helyzetben lévő szereplők számára nyújt további kampánylehetőséget. Márpedig a piaci szereplők becslése szerint a CÖF a legnagyobb ellenzéki pártokat megszegényítő lefedettséggel dolgozott 2014 elején, ami akár 300 millió forintba is kerülhetett.

A normatív szabályok mellett egyedi kormányzati döntések is segítették a Fideszt a kampányelőnyének megszerzésében (pl. a kormányzati hirdetésekben bevezetett „Magyarország jobban teljesít” szlogen díjmentes átruházása vagy a közterületi ingyenes hirdetési felületeknek a korábbinál korlátozottabb számú kihelyezése). A Fidesz mindeközben ezt az adminisztratív előnyt célirányos befektetésekkel növelte. Az előzőekben és a ciklus során végrehajtott akvizíciókkal egyrészt a párt korábbi pénztárnoka, Simicska Lajos érdekeltségébe került a közterületi hirdetési piac jelentős része (egyes becslések szerint mintegy egyharmada).⁴⁶ Hasonlóképpen Fidesz-közeli vállalkozók váltak jelentős szereplővé a napilapok (pl. Fonyó Károly a Metropol megszerzésével) és a kereskedelmi rádiók piacán (Class FM – Simicska Lajos⁴⁷), míg a második legnagyobb kereskedelmi tévécsatorna, a TV2 tulajdonosi háttere legalábbis tisztázatlan módon alakult át közvetlenül a kampány előtt. Ha mindehhez hozzávesszük az NMHH adatai szerint egyértelműen kormánypárti szereplői dominanciával jellemezhető közmédiát, illetve az állami hirdetések célirányos elhelyezését,⁴⁸ akkor világos, hogy a Fidesz és gazdasági holdudvara tudatos befektetőként viselkedett a kampányt megelőzően a hirdetési- és médiapiacra.

A belépési korlátok átalakítása hasonlóan közvetlen módon érvényesült a *párt-piac* „felfordulásában”. Itt a szabályozási változások a szavazólapok felduzzasztását és/vagy az eljárás bonyolítását célozták, amelyet alapvetően három lépésben tettek könnyebbé.

Egyrészt könnyített feltételek mellett országos lista állítását tették lehetővé a nemzetiségeknek.⁴⁹ Ez egy obskúrus folyamatot indított el, melynek nyomán a regisztráltak mintegy 35 ezres táborra a normális részvételi arányok mellett

matematikai eséllyel sem rendelkezett a mandátumszerzésre. A végül 20 ezret sem elérő összesített szavazói szám (55%-os részvétel) visszaigazolta a rendszer visszasságát, miközben nagytételben vont ki szavazókat – szoros körzetekből is.⁵⁰ Másrészt a jelöltállítási folyamatban a kopogtatócédulát az ajánló-íves rendszer váltotta fel, amely már önmagában egyszerűsítette a jelölést. A valódi földindulást azonban az a szabály indította el, amely szerint „egy választópolgár több jelöltet is ajánlhat”. Ez lehetőséget biztosított nem csak a legális, de pl. a „keresztbe másolás” aláírás beszerzésének is, mely utóbbi praktikák ráadásul a választási irodák eleve korlátozott kapacitásai és képességei⁵¹ mellett kis lebukási veszéllyel ígértek nagy kifizetődest.

A leszállított belépési korláthoz a pozitív ösztönzőt ugyanis a kampányfinanszírozási szabályok átalakítása adta. A nyilatkozó szakértők közül többen felhívták ugyanis arra az anomáliára a figyelmet, hogy miközben az egyéni jelöltek kampányköltségei esetében a vonatkozó 2013. évi LXXXVII. törvény valódi előrelépés volt az átláthatóság irányába, addig az országos listaállítás-hoz kapcsolódó szabályok masszív visszalépést jelentettek. Az induló kisebb pártok gyakorlatilag ingyen százmilliókat kaptak a listaállításért cserébe,⁵² amelyet a korábbi 750 helyett már 500 EVK-szintű támogató mellett 13 500 jelöléssel megszerezhettek.

Esettanulmányunkból kiviláglott, hogy a rendelkezésre álló közvetett bizonyítékok alapján a Fideszt legalábbis befolyásolhatták stratégiai céljai a választással kapcsolatos törvények pontos megfogalmazásakor.⁵³ Egy ilyen stratégia két kulcseleme a kormányzati piacon a versenytársakkal szemben a piacvédelem, a pártpiacon pedig a verseny kinyitása, s ez által a kihívó pártok kétfrontos harcra kényszerítése. Ez utóbbira számos konkrét példa felhozható, melyek közül látványos nehézséget okozott az Együtt 2014, illetve az Összefogás nevű pártok országos listaállítása: ez utóbbi esetben a baloldali ellenzék közös kampányának hozzá is kellett nyúlnia korábban bevezetett szlogenjéhez.⁵⁴ A piacvédő stratégiák szintén számos gyakorlati formát öltöttek a Bajnai-ellenes CÖF-előkampánytól a Jobbik számos 2010-es programpontjának elfogadásáig.

A Fidesz, mint inkumbens kormányzati piaci licitáló ennyiben elemzésünk szerint tudatosan használta ki a politikai piacok három szintje közötti összefüggéseket. A stratégiai cél irányába mutató lépéseket foglalja össze a 6. táblázat.

Természetesen nem zárható ki, hogy a szabályozás változásai olyan nem szándékolt eredményeket is hoztak, amelyek nem estek egybe a kormányzó pártok stratégiai céljaival. A tanulmány lényegi megállapításán ugyanakkor ez sem változtatna: a belépési korlátok változásának iránya az egyes piacokon a 2010 utáni időszakban megfelelt a Fidesz stratégiai érdekeinek.

6. táblázat. Stratégiai döntések a kormányzati- és pártpiac befolyásolására

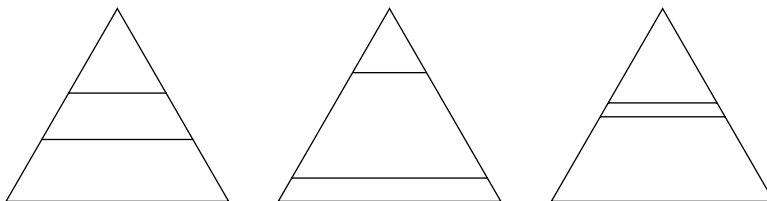
Stratégiai cél	Belépési korlát tárgya	Potenciálisan a Fidesznek kedvező változás
Stratégiai opciók korlátozása	jelölő szervezetek	csak pártok
	–	egyfordulós rendszer
	–	EVK-domináns rendszer
	közös lista	kisebb kampánytámogatás
Relatív kampányelőny megszerzése	hirdetési piac	a hirdetési piac felvásárlása
	hirdetési piac	a fel nem vásárolt hirdetési piac korlátozása
	médiapiac	állami hirdetések irányítása, felvásárlások
	választási eljárás	a szavazóköri delegáltak számának növelése
A pártpiaci szereplők számának növelése	nemzetiségi listaállítás	kedvezményes mandátum, több listaállító
	az országos lista küszöbének leszállítása	750 helyett 500 ajánlás/EVK
	jelölés megváltoztatása	kopogtatócédula helyett ajánlóív
	jelölés megváltoztatása	többes jelölés

ÉRTÉKELÉS: POZITÍV ELMÉLETI KÖVETKEZMÉNYEK

Tanulmányunkban amellet érveltünk, hogy az 1990 és 2014 közötti magyar politikai fejlődését vizsgálva két hipotézis érvényesült egyrészt a belépési korlátok és a piaci szervezetek közötti összefüggés, másrészt legalább egy időszakban a pártok stratégiai viselkedése ezen összefüggések kiaknázására. Ez utóbbi, a Fidesz választási reformjai egyben megrajzolták egy tipikus inkumbens párt stratégiáját: a piramis alján a belépési korlátok csökkentését, tetején pedig emelését. Egy ilyen stratégiát követő lépéssorozat meghozta eredményét az országos lista felduzzadásában, amely ennyiben tudatos kapunyitást jelentett a pártok piacán. A hatás nem is maradt el: a nagyobb ellenzéki szervezetek, illetve sajtókommentátorok több esetben pánikszerű reakciót mutattak a drasztikus tempóban benépesülő versenytér láttán.⁵⁵

Másfelől ennek inverze megadhatja egy tipikus kihívó párt viselkedési előrejelzését: a részvételi és pártpiacon a belépési korlátok emelését, a kormányzati piacon pedig csökkentését. E három tipikus stratégiát mutatja be a 4. ábra.

4. ábra. Az inkumbens és kihívó stratégia belépési korlátjai

Megjegyzés: az ábrák rendre: kiinduló helyzet, inkumbens stratégia, kihívó stratégia.

Az ellenzéki pártok ugyanis befolyásolhatják a választási játékszabályokat: ezek gyakran minősített többséghez kötöttek, vagy a szokásjog szerint konszenzusos megállapodást igényelnek (lásd például a Horn-kormány alkotmányozási folyamatát). Ráadásul nemcsak a korábban feles többségű törvények közvetlen elfogadásához, de ennek hosszú távú bebetonozásához is szükség lehet az ellenzék szavazataira. Ahogy Körösenyi (2012: 17.) írja: „versenykorlátot jelenthetnek az inkumbens olyan stratégiai lépései, amelyek révén az általa eszközölt politikai beruházásokat (pl. policy vagy intézményi reformokat) bizonyos közpolitikai területeken a licencidőszakon túlnyúló időtartamra is megvédik a változtatásoktól. Az ilyen módosításkorlátozás például politikai taktikával (pártok összejártsága) vagy a játékszabályok (pl. alkotmány, választási rendszer) manipulatív megváltoztatásával lehetséges. A politikai befektetők ezekkel helyettesíthetik a gazdaság vállalkozói számára rendelkezésre álló monopóliumhelyzeteket védő jogintézményeket.”

Ennyiben az elméleti keret a későbbi magyar politikai fejlődésre vonatkozó előrejelzéseket is tesz, az inkumbens-kormánypárti pozíción túl is.

EPILOGUS

Írásunk végén vitaindító jelleggel vizsgáljuk meg a vázolt elméleti keret néhány lehetséges normatív (demokráciaelméleti) következményét! A Fidesz belépési korlátokkal kapcsolatos 2010–2014 közötti politikai stratégiájának értékelése kapcsán az ellenzék rendre kritikus hangot ütött meg. Egyes liberális orgánumok egyenesen „előre bejelentett csalásként” aposztrofálták a 2014-es voksolást. Röviden így érdemes megvizsgálni, milyen hatása lehet a demokrácia minőségére a politikai piacok összefonódását kihasználó stratégiáknak.

Az első és legfontosabb megállapítás az lehet, hogy bár a pálya korántsem volt vízszintes, az ellenzéki pártok győzelmét pusztán maguk a választási szabályok legalábbis nem zárták ki – valószínűleg ezért is élhetett meg rövid időt a közéletben a választási bojkott gondolata. Az ellenzéki esélyeket emellett

befolyásolta saját kampányuk minősége, és a végleges indulási konstrukció kialakításának elhúzódása is (hogy a névválasztási bonyodalmakról ne beszéljünk). A Jobbik a választás előtti közvélemény-kutatásokban éppenséggel emelkedett is korábbi helyzetéhez képest. Sőt, bizonyos elemeiben az új szabályozás akár előrelépésként is értelmezhető, legyen szó a voksturizmus ki-küszöböléséről vagy a nemzetiségek parlamenti képviselőitének megkönnyítéséről.⁵⁶

Nehéz lenne tagadni ugyanakkor azt is, hogy a választási szabályozás bizonyos pontokon egyértelműen korlátozta a választók információhoz való hozzáféréseinek jogait, ahogy az is nehezen lenne vitatható, hogy a „biznisz-pártok” által kampánytámogatás címen felvett ellenőrizetlen százmilliók sértik a közérdeket. Amennyiben pedig kimutatható, hogy a kormány vagy a CÖF (egy újabb politikai piac szereplői?) hirdetési a kampányidőszakban megjelenhettek a tömegmédiában, miközben másokat elutasítottak, az már de jure is sérti a pártok esélyegyenlőségét.

A stratégiai lépéssorozatot ennyiben nem lehet feketén-fehéren és vitathatatlan normatív bizonyítványban részesíteni. Ez pedig egyben rámutatott a piaci analógia bizonyos korlátaira is. A politikában ugyanis a gazdasággal ellentétben a tökéletes versenytől való eltérés nem piaci kudarc, és a pluralizmus túlterjeszkedése – mint erre a „kárvallott” ellenzék felhívta a figyelmet – éppen a választás valódi szabadságát befolyásolhatja. Az elméleti keret minimális normatív kritériumaként a belépési korlátok manipulációjával kapcsolatban így talán annyit mondhatunk, hogy a szabálmódosítások nem tehetik lehetetlenné az új, innovatív szereplők bejelentkezését a kormányzati licitre.

JEGYZETEK

¹ A jelen írás fókuszában egy sajátos politika–piac-analógia elméleti és gyakorlati következményeinek vizsgálata áll. Miközben az írás témája szorosan kapcsolódik a magyar pártok és pártrendszer kapcsán vizsgált jelenségekhez, kutatási kérdése az ott szokásostól eltérő. Ennyiben pedig pl. az új pártok sikerességének vagy sikertelenségének okait kutató politikai szociológiai vagy a választóinak a viselkedésével foglalkozó írásokhoz csak lazán kapcsolódik: közvetlenebb kapcsolódási pontot kínál számára a politikai intézmények és a pártok stratégiai viselkedésének egymásra hatását vizsgáló irodalom, ezen belül is a kemény belépési korlátok irodalmával nagy átfedést mutató vonulat, amely a választási reformok politikai következményeit vizsgálja (lásd például Renwick, 2010). Jellemző ugyanakkor, hogy Renwick monográfiájában nem kerül elő az itt használt értelemben a (politikai) piac kifejezés. Szintén kapcsolódást kínál a kartellpártok irodalma, ennek részletes tárgyalására ezen empirikus irányultságú cikkben azonban nincs mód.

² A piacelméleti analógiából egyenesen következik a kereslet problémája. A választópolgárok és a politikai termékek (pártok, jelöltek) kapcsolatának vizsgálata ugyanakkor a politikai piacok

fogalmának és viszonyrendszerének kidolgozása utáni lépés, amelyre e dolgozat keretei között nem vállalkozhatunk.

- ³ Vannak szerzők, akik kifejezetten a piacért és a piacon folytatott versenyről beszélnek, ami nagyjából az itt használt pártpiac és kormányzati piac megfelelője. Ezzel együtt az, ahogy Wohlgemuth (2000: 281.) az „árverésen való részvétel” belépési korlátairól beszél, szinte automatikusan vezet ahhoz, hogy felismerjük: a pártpiac nem egy másik (a kormányzati) piac „előszobája”, hanem egy saját szerkezettel rendelkező piac. Ezt a felismerést tartalmazza már Schleicher (2004) cikke, aki pl. a választási piachoz képest az előválasztási piacról már mint „downstream marketről” beszél.
- ⁴ A prezidenciális rendszerek politikai rendszere az itt közölnél komplexebb piaci elemzést igényel, ez azonban nem tárgya a jelen tanulmánynak.
- ⁵ Az itt közölt háromszintű piaci elemzés az általam ismert szakirodalomban nem jelenik meg. Ennyiben eredeti munkának tekinthető, persze csak amennyire bármilyen – „óriások vállán álló” – kutatói munka annak tekinthető. Az elemzés kiindulópontja márpedig egyértelműen a schumpeteri, illetve ennek nyomán wohlgemuth-i írásokból eredeztethető.
- ⁶ Miközben intuitíve a kormányalakítás szintjére is oligopol szerkezetként tekinthetnénk, a kérdés logikus átgondolása nyomán pont ennek természetes monopólium jellege adja a pártpiac és a kormányzati piac lehatárolásának lényegét. Ez utóbbi elméleti analógiáját a vonatkozó irodalom véleményem szerint joggal találja meg egyfajta árverésben egy szűkösön rendelkezésre álló jószágért.
- ⁷ A legelső és a középső szint piacszerkezete hasonló ugyan, de ezen belül természetesen jelentős koncentrációs különbség lehet a második szint javára.
- ⁸ A puha és kemény belépési korlátok irodalma nem keverendő össze Kornai János témánkhoz nem kapcsolódó puha és kemény költségvetési korlátra vonatkozó terminológiájával.
- ⁹ További elméleti vizsgálatot érdemelne a szereplők száma és piaci részesedése, mint függő változók közötti viszony tisztázása.
- ¹⁰ A gazdasági társaságok tárgyalása – bár jelenlétük a politikai piacon megkérdőjelezhetetlen – túlmutat a jelen elemzés keretein. Ugyanez vonatkozik a jogi személyiség nélküli politikai szereplőkre, „mozgalmakra” stb.
- ¹¹ Vö. a „Lex Bajnairól” szóló elemzésekkel, pl. <http://www.komment.hu/tartalom/20121030-jegyzet-arrol-hogy-az-egyesuleteket-kizarnak-a-valasztasokrol.html>. A cikk írásakor hatályos választási eljárási törvény szerint „jelölő szervezet: az országgyűlési képviselők választásán a választás kitűzésekor a civil szervezetek bírósági nyilvántartásában jogerősen szereplő párt, továbbá az országos nemzetiségi önkormányzat, ha a választási bizottság a jelölő szervezetek nyilvántartásába felvette”.
- ¹² http://mediatanacs.hu/tart/index/1004/Politikusok_partok_a_hirmusorokban
- ¹³ A média-hozzáférést az aktuális médiapiaci helyzet mellett alapvetően meghatározza a szerkesztőkre szinte pártállástól függetlenül jellemző tekintélytisztelő. Korábbi pártelnököknek, minisztereknek vagy frakcióvezetőknek – akik sok esetben egybeesnek a politikai népszerűségi és ismertségi listák szereplőivel – könnyebb hozzáférésük van (jó példa erre a 2014-es kampányban Schmuck Andornak, Fodor Gábornak vagy Bokros Lajosnak) mint az új szereplőknek (pl. a 4K! vagy a JESZ relatíve ismeretlen vezetői).

- ¹⁴ Kozma (2007: 43.) a közgazdaságtanban megszokottól eltérő módon, ugyanakkor egyes politikatudományi írásokat követve, az értékösszegekből való részesedéssel határozza meg. Az elv és az eredmények ugyanakkor hasonlóak: 1990 és 2006 között a koncentráció a területi listás eredmények tekintetében szigorúan monoton emelkedett, míg a parlamenti mandátumok tekintetében kevésbé egyértelmű trend rajzolódott ki. Kozma cikke hasznos referencia a tekintetben is, hogy a választási rendszert, mint magyarázó változót használja a pártrendszer megértése szempontjából, miközben a politikai piaci analógiát nem használja, és a jelen cikkel ellentétben a fókusza sem a belépési korlátokon van.
- ¹⁵ Mivel pártokról van szó, ebbe nem számítanak bele a nemzetiségi listák. Köszönöm Róna Dániel és Kis György Márk egyes hiányzó adatok beszerzéséhez nyújtott segítségét.
- ¹⁶ A nemzetiségi listákkal együtt. Zárójelben a 13 nemzetiségi lista nélkül vett érték.
- ¹⁷ A nemzetiségi listák nélkül. A listákkal kiegészített koncentrációs adat: 3106. Mivel e két adat érdemben nem tér el, a szavazók két csoportra osztása elsősorban egyes, szoros eredményt hozó EVK-kban lehetett fontos, ha egyáltalán.
- ¹⁸ <http://www.magyarhirlap.hu/uj-partot-alakitanak-az-mszdp-helyen>
- ¹⁹ „A 2010-es országgyűlési választások előtt Schmuck tárgyalt Mesterházy Attilával, Herényivel, Retkes Attilával és másokkal is, de végül egyikükkel sem kötött megállapodást. A jövő hónapi önkormányzati választások előtt viszont megegyezett az MSZP-nek búcsút intő Kapolyi László szociáldemokratáival: Schmuck függetlenként, de az ő támogatásukkal indul.” http://magyarnarancs.hu/belpol/schmuck_andor_portreja_-_futott_meg-74527
- ²⁰ http://nol.hu/belfold/schmuck_andor_a_szocdemek_fotitkara
- ²¹ http://os.mti.hu/hirek/76766/mszdp-demokracia_es_igazsagossag-magyarorszagi-szocialdemokrata_part_kongresszus
- ²² <http://www.magyarhirlap.hu/uj-partot-alakitanak-az-mszdp-helyen>
- ²³ <http://mno.hu/magyarorszageloben/meghivo-1212861>
- ²⁴ http://www.atv.hu/videok/video-20140228-schmuck-andor?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_201403
- ²⁵ <http://www.hirado.hu/2014/03/04/schmuck-5-0-at-var/>
- ²⁶ Az itt vázolt kis példa mellett természetesen számos más sikeres belépő is megvizsgálható lett volna az LMP-től a Jobbikon át a Centrum pártig.
- ²⁷ De facto az országos listát állító pártok mindegyike persze nem vesz feltétlenül részt a két választás közötti időszak politikai küzdelmeiben, így további pártpiac-definíciók is hasznosak lehetnek.
- ²⁸ http://www.mtafki.hu/konyvtar/Magyarország/Magyarország_terkepekben_Parlamenti_valasztasok.pdf
- ²⁹ Ezt csak minimális mértékben ellensúlyozta a 9 megyében történő jelöltállítás elvárása, hiszen a kis megyékben a korábbival szemben már elég volt egy jelölt is.
- ³⁰ Kozma (2007: 49.) áttekintése kitér a töredékszavazatok számítási módjára és a közös listák változó szabályaira is, ezek ugyanakkor – miközben érdemi választási reformok – közvetlenül nem érintik az itt tárgyalt *belépési korlátokat*.
- ³¹ Hogy ez pontosan mennyi, azt a parlamenti adatokból részben rekonstruálni lehet: http://www.parlament.hu/kepv/kepv_csop.htm.

- ³² http://magyarnarancs.hu/belpol/torveny_a_partalapitvanyokrol_minden_szentnek_a_keze-61458.
- ³³ Erre a megállapításra jut Kozma (2007: 49.; 60.) is: 1990 és 2006 között „a választójogi szabályozás tehát gyakorlatilag nem változott.” A sors iróniája és egyben érdekes módszertani probléma, hogy miközben a cikk megjelenése idején igaz volt az a megállapítás, hogy a „pártrendszerben megfigyelhető dinamika fő okozója [...] nem a választási rendszer”, addig a 2010–14-es reformok ezt az összefüggést legalábbis árnyaltabbá tették. Fontos persze ismét hangsúlyozni, hogy a két tanulmány fókusza eltér: mi itt csak a választási reformok belépési korlátokat befolyásoló elemeinek hatását vizsgáljuk.
- ³⁴ Ld. pl. www.valasztaskutatas.hu/kiadvanyok/parlamentivalasztasok-2006/copy2_of_parlamentivalasztasok-2006/juhasz-gabor-ketes-kampanyforintok.-kampanyfinansirozas-2006/view.
- ³⁵ Fontos itt hangsúlyozni, hogy a jogszabályi változások hiánya nem jelenti azt, hogy a korábbi időszakok kormánypártjainak ne lett volna *szándéka* ezek módosítására. Az, hogy erre miért nem került sor már egy további elemzés tárgya lehetne, ahogy az is, hogy a kétharmados szabályok mennyiben akadályozták e szándékok érvényesítését.
- ³⁶ A rendszerváltás utáni 11 frakcióalapító szervezet közül ciklusonként rendre 8, 7, 6, 4, 5, 5 frakcióképes szervezet volt. Az eredményen az sem változtat, hogy az adott ciklus elejével ellentétben az FGKP-nek az első, a KDNP-nek a második, az MDF-nek az ötödik ciklus végére már nem volt frakciója.
- ³⁷ A rendszerint egy esélyt kapó zöldmezős beruházásokkal szemben lehetséges már létező jogi személyek barnamezős átalakítása is, valamilyen korábbitól (a korábbi kormány–ellenzék besorolástól) eltérő politikai cél és az ehhez tartozó stratégia érdekében. Ilyen irányváltásokat ugyanakkor a rendszerváltás óta nem nagyon toleráltak a választók: megbukott a Giczy-féle KDNP-reform, ahogy az SZDSZ és az MDF együttműködése 2010-ben, míg a talán legközelebbi példa, a Fidesz balról-jobbra történő átpozicionálása esetében a pártot a választók küldték 1994-ben ellenzékbe, a pártelnök Orbán Viktor ténylegesen oldalváltásra irányuló stratégiája mellett. Figyelemmel a barnamezős átalakítások jogi igényeire, eddigi relatív sikertelenségük mellett gyorsaságuk sem szól feltétlenül mellettük, amikor politikai vállalkozók a pártrendszer „megrázására” törekednének.
- ³⁸ E példákkal szemben az anyapártból *kivált pártoknak* a magyar választástörténetben kevés kivétellel nem termett sok babér. Ez alól az egyetlen igazi kivétel a MIÉP: a pártnak első próbálkozásra ugyan a küszöb közelébe sem sikerült jutnia (1,58%), de utána egy évtizedre a mandátumbecsülések számára tényező maradt. Ugyanez nem sikerült az MDNP-nek, amely azonban egy újabb klasszikus túlélési stratégia mintája lett. A sikertelen '98-as választás után még volt ugyan egy fennmaradási kísérlete (Békejobb 2000), de utána sokan betagozódtak a blokkjuk vezető pártjába, a Fideszbe, például Barsyné Pataky Etelka. Mások más utakat kerestek, így tett Mile Lajos (LMP) és Pusztai Erzsébet (MoMa). Egy újabb klasszikus példa az MDF „bentmaradó” fele, amelyet két választáson keresztül a Fidesz tartott lélegeztetőgépen: önállóan indulva nem jutott volna be 1998-ban és 2002-ben, amelyen először EVK-megállapodással, másodsorú közös listával segítettek. Más úton egy parlamentből kiesett párt már komoly oddsokkal néz szembe: ez egyelőre nem sikerült a MIÉP-nek, az MDF/MDNP/JESZ/MoMa, illetve az SZDSZ/SZEMA/Liberálisok/SZPE konglomerátumnak, az FKGP/EKGP-nek, és egyetlen képviselőjével az LMP-

ből kivált PM sem alakíthatott önálló frakciót 2014-ben (a többiekkel ellentétben a jogutód nélküli megszüntetés alatt álló SZDSZ-nek erre később sem lesz esélye). Az egyetlen újraélesztett párt a Fidesz által feltámasztott és ezáltal háromszor is frakcióhoz jutó KDNP. A sok kicsi ebben az esetben ritkán megy sokra, ahogy a Békejobb csírájában elhalt kísérlete, illetve a 2010-es hibrid MDF–SZDSZ-lista sikertelensége is mutatja.

- ³⁹ A korábban választásról-választásra stabil kétharmados listaállító mag egyharmados arányra csökkent, azaz többségbe kerültek az új pártok. E nagy átalakulást már a regisztrált pártok számának megugrása is előre jelezte.
- ⁴⁰ Bár bőven voltak a tanulmány állításaival összhangot mutató megnyilvánulások. Gulyás Gergely, több témába vágó törvényjavaslat fideszes ügygazdájaként egy fórumon pl. arról beszélt, hogy „az átalakításnál szerény, minimális elmozdulás történt a kormányzati stabilitást erősítő többségi választási rendszer irányába [...]. Azt mondta, az 1990-ben minisztertanácsi rendelettel létrehozott választókerületi rendszer durván a mindenkori baloldal számára kedvező beosztás volt, ez pedig azt jelenti, hogy „hat demokratikus választáson lejtett a pálya”. <http://www.magyarhirnap.hu/nezopont-199-bol-116-mandatmot-szerezne-a-fidesz-kdnp#sthash.uCg0DAJx.dpuf>
- ⁴¹ Az, hogy a Fidesz a kampány korai szakaszában érdemi kihívóként tekintett Bajnai Gordonra, nem csak az alább tárgyalandó CÖF-kampányban, de az ún. Lex Bajnai tervezetében is megnyilvánult, mely egy pillanatnyi megingás után már ismét tiltotta volna az egyesületek pártként történő regisztrációját (ami valójában visszatérés volt a korábbi szabályozáshoz): http://nol.hu/lap/mo/20121031-nem_lesz_lex_bajnai_a_torvenyben
- ⁴² http://nol.hu/belfold/miert_nem_lesznek_politikai_hirdetesek_a_kereskedelmi_tevekben_
- ⁴³ http://tasz.hu/files/tasz/imce/tasz_mhb_ekint_kampanykorlatozas_20140124.pdf
- ⁴⁴ Emlékezetes közülük az ún. Magyar Vizsla újság esete a 2006-os kampányból, amelyet formálisan az „Adózók Érdekvédelmi Szövetsége” terjesztett, de sok szálon kötődött a Fideszhez.
- ⁴⁵ <http://magyarnarancs.hu/belpol/tulbiztositas-88944>
- ⁴⁶ <http://magyarnarancs.hu/belpol/tulbiztositas-88944>
- ⁴⁷ http://nol.hu/belfold/20140110-simicskae_a_class_fm?ref=sso
- ⁴⁸ http://magyarnarancs.hu/belpol/jobboldali_mediabirodalom_-_nyomaszto_mezonyfoleny-76639
- ⁴⁹ Az országgyűlésről szóló törvény szerint: „9. § (1) Az országos nemzetiségi önkormányzat nemzetiségi listát állíthat.(2) A nemzetiségi lista állításához a névjegyzékben nemzetiségi választópolgárként szereplő választópolgárok legalább egy százalékának ajánlása, de legfeljebb ezeröttszáz ajánlás szükséges.”
- ⁵⁰ Ennek eredményt befolyásoló hatását persze titkos szavazás mellett és pontos preferencia-felmérés hiányában lehetetlen felmérni.
- ⁵¹ http://index.hu/belfold/2014/02/19/becsodolt_a_milliardos_erteku_valasztasi_rendszer/
- ⁵² http://igyirnankmi.blog.hu/2014/03/04/31_orszagos_listara_8_9_milliard_forint_kozpenz
- ⁵³ Különösen érdekes lenne a szempontból górcső alá venni a teljes reformfolyamatot, ugyanis az előzetes tervekben még sok ponton más álláspontot foglalt el a Fidesz-vezérkar, vö. http://index.hu/belfold/2011/07/09/egyfordulos_vegyes_valasztasi_rendszert_szeretne_a_fidesz/. Ezen belül

is külön esettanulmányt érdemelne az előzetes regisztráció intézményének felívelése és bukása, lásd például <http://magyararanacs.hu/belpol/ertelmisegi-vita-ami-e-korul-zajlik-82271>.

⁵⁴ <http://www.origo.hu/itthon/20140306-kormanyvaltasra-csereli-a-nevet-a-baloldali-osszefogas.html>

⁵⁵ Lásd például a Népszava hírösszefoglalóját: <http://www.eszakonline.hu/itthon/65-ez-toertent/16445-roehejes-listaallitas-roehejes-sorsolással>, illetve az Összefogás kifejezés fent említett háttérbe szorítását a baloldali közös lista szereplői részéről.

⁵⁶ Ez még akkor is igaz, ha nem a valóságtól elrugaszkodott feltevés, hogy például egy Lungo Drom vezette ORÖ mandátuma valójában a Fidesz parlamenti erejét gyarapíthatta volna.

IRODALOM

Halmi Gábor (1993): Párt, állam, jog. *Politikatudományi Szemle*, 1993/1. http://www.poltudszemle.hu/pdf/1993/1993_1/halmi.pdf

Kozma Viktória (2007): Pártrendszer és koncentráció. *Politikatudományi Szemle*, 2007/4.

Körösényi András (2012): Monopolista verseny, árverés és felhatalmazás. Politikai vezetés és politikai piac, schumpeteri nézőpontból. *Politikatudományi Szemle*, 2012/2. http://www.poltudszemle.hu/szamok/2012_2szam/PolitikatudSzemle2012_2.pdf

Renwick, Alan (2010): *The Politics of Electoral Reform*. Cambridge, Cambridge University Press.

Schleicher, David (2005): 'Politics as Markets' Reconsidered: Natural Monopolies, Competitive Democratic Philosophy and Primary Ballot Access in American Elections. *Supreme Court Economic Review*, Vol. 15. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=740304

Smuk Péter (2007): Pártjog és politikai pluralizmus. *Politikatudományi Szemle*, 2007/3.

Wohlgemuth, Michael (2000): Political entrepreneurship and bidding for political monopoly. *Journal of Evolutionary Economics*, Vol. 10, No. 3., 273–295.

A felhasznált adattáblák elérhetőek a következő dokumentumban: <https://docs.google.com/spreadsheets/ccc?key=0A1Lev1TGHdSxdFNqWG5IdkhLNU9HQ0d1N3hrV1feUE#gid=4>